

УДК 930.2:94(477-25)“18/19”

**ДО ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ
АДЕПТІВ КИЇВСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ ШКОЛИ:
М.П. ДАШКЕВИЧ**

Наталія БОСЕНКО (Кіровоград)

На прикладі українознавчих досліджень М.П. Дашкевича виділено критерії національної самоідентифікації в межах наукового осередку Київської історичної школи.

Ключові слова: історична школа, національна історіографія, національна самоідентифікація, національний гранд-нарратив.

На примере украиноведческих исследований Н.П. Дашкевича определены критерии национальной самоидентификации в пределах научной среды Киевской исторической школы.

Ключевые слова: историческая школа, национальная историография, национальная самоидентификация, национальный гранд-нарратив.

On the example of the Ukrainian-study researches of M.P. Dashkevich the criteria of national authentication are probed within the limits of scientific cell of Kievan historical school.

Keywords: historical school, national historiography, national authentication, national grand-narativ.

Процес українського націотворення відбувався під багатовекторним впливом найрізноманітніших чинників. Особливе місце серед них посідала взаємодія розвитку історичної науки та фактора національного самоусвідомлення її найбільш яскравих виразників. Оскільки концепт національного гранд-нарративу переважно формувався в межах Київської історичної школи на рубежі XIX – поч. XX ст., то постає цілком закономірне питання про міру й характер національної самоідентифікації виразників магістральної лінії цієї національної організації дослідників історії України.

Потреба аналізу цієї проблематики зумовлена також тим, що сучасна історіографія практично не охоплює міру впливу національно-ментального й свідомісного факторів на підбір тематичного діапазону творчості й ідейну мотивацію написання українознавчих досліджень. Маємо лише в більшості аксіоматичні твердження щодо ролі історичних студій у процесі формування національної свідомості українців у сфері етнополітики (І. Кресінь, Г. Касьянов, Л. Нагорна, Ю. Левенець) [1] та опосередковано в історіографії (О. Реєнт, В. Масненко, З. Зайцева, А. Чуткий) [2].

Мета цієї статті полягає в прагненні залучити спектр українознавчих досліджень М. Дашкевича, одного з перших представників Київської історичної школи В. Антоновича, для визначення характеру й змісту його національних переконань та інтерполювати отримані результати на процес еволюції української історичної думки цього періоду.

Характер розвитку української національної історіографії, що проходив в умовах імперського загальноросійського офіціозу сприймався в межах тогочасного наукового світу як вияв регіонального маргіналізму. Отже, самотня українська історична думка знаходила своїх шанувальників переважно серед нечисленних діячів українського громадського руху та частково зросійщеної інтелігенції, яка зберегла своє генетичне коріння й симпатії до історії рідного краю. Але на рубежі XIX – поч. XX ст. ситуація докорінно змінилася, свідченням чого виступає поступове формування українського національного життя. У цей проміжок часу навіть запеклі русофоби (С. Щоголев та ін.) змушені розглядати українську історичну науку як самостійну галузь [3, с. 72 – 75].

Доцільно звернути увагу на ту обставину, що формування національної української історіографії визначалося не тільки мірою й кількістю виникнення організаційних структур, на кшталт Київської історичної школи, але й безпосередньо свідчить про особистий національний вибір багатьох істориків або науковців, які тривалий час мешкали й працювали в наукових установах на теренах України.

Показовим прикладом для демонстрації парадоксів національної самоідентифікації слугує яскрава особистість Київської історичної школи, представник старшої її генерації М. П. Дашкевич.

Виходець із сім'ї сільського священика на Житомирщині М.П. Дашкевич усе життя перебував у полоні своєї “малої” батьківщини, Волинського Полісся, де мешкало кілька поколінь його родичів [4, с. 1–1 зв.]. Специфіка етнічної ситуації в цьому регіоні передбачала два головні напрямки етнічної самосвідомості: польський та український. Сам характер походження й належність до родини православного священика вже сама собою унеможливила для М. Дашкевича

перший напрямок етнічної самоідентифікації. А тому, залишалося сприймати український вимір. Але, при усій безальтернативності вибору, варто констатувати, що коли перший напрям етнічної приналежності був позбавлений конформізму (мати пропольські симпатії означало просто бути поляком), то для другого, українського, конформізм (у контексті етнічної самовизначеності особи) міг бути як “проукраїнським”, так і “проросійським”. З огляду на національні мотиви, присутні у творчості М. Дашкевича на вияви його українських симпатій та любов до своєї “рідної Волині” як мікрогеографічного виміру української етнічної території є усі підстави вважати історика не лише українцем за етнічною ознакою, але й за самоідентифікацією. Разом з тим, якщо спостерігати тільки за науковою й академічною діяльністю М. Дашкевича, то можливо також припустити наявність й елементів “проросійського” конформізму в етнічній самосвідомості вченого. Але доцільно при цьому враховувати й специфіку діяльності історика на теренах України, у Київському університеті, де “російськість” була обов’язковим атрибутом будь-якої праці, своєрідною протизагою “польськості”, що найчастіше й приховувало її справжній зміст.

Сам М. Дашкевич ніколи відкрито не позначував власні національні симпатії та свою національну самоідентифікацію. Лише аналіз і зіставлення осібних його думок, дотичних до теми “національного”, висловлених у контексті осібних епізодів української історії, виявив громадівського життя, дає змогу здійснити “реконструкцію” поглядів М. Дашкевича в цій царині.

Першим етапом для реконструкції цілком міг бути час навчання в Київському університеті Св. Володимира (1869 – 1873 рр.), де його українське походження, безперечно, допомогло зблизитися з ідеологом тогочасного національного руху В. Антоновичем. Саме під його керівництвом він написав дипломну роботу про одного з героїв української минувшини Данила Галицького, яке по праву вважається “однією з найліпше опрацьованих тем з історії Галицької Русі” [5, с. 47]. Не випадково, що не лише тема цієї студії присвячена українській історії, але й концептуальне завдання, яке зводилося до магістральної лінії (очевидно, надиктованої В. Антоновичем) показати історію Галицько-Волинського князівства у формі повнонаціонального державного утворення, створення за зразком сусідніх польського та угорського королівств. Усе це ніяк не вписувалося в схему російського великодержавного офіціозу, за яким роль державного центру відводилася Володимиро-Суздальському князівству та його ідеїно-політичному спадкоємцю – Москві [6, с. 9–10].

Загалом М. Дашкевич повторює в цій роботі ключові положення Київської історичної школи щодо історії Галичини. У них є також досить очевидна національна залежність від лекційного курсу його наставника В. Антоновича, який він протягом кількох семестрів викладав під назвою “История Галицкой Русі” [7].

Серед праць adeptів Київської історичної школи з історії Галицько-Волинської держави ця розвідка виділяється насамперед джерелознавчою евристиккою, критичним ставленням до фактів, що допомогло досліднику зробити широкомасштабну реконструкцію різних сфер тогочасного українського буття, охопивши як власне саму історію, так і проблему західноукраїнської ментальності. Спираючись на доводи насамперед українських дослідників (В. Антонович, М. Максимович та ін.), Дашкевич спростовує традиційну схему російської історії (В. Татішев, М. Карамзін, С. Соловйов та ін.).

Проукраїнський характер дипломної роботи очевидний у загальній оцінці діяльності Данила Галицького, який визнається найталановитішим серед тогочасних руських князів, відсуваючи на задній план навіть канонізовану російським державницьким офіціозом постать Олександра Невського.

Підтвердженням проукраїнської орієнтації цієї розвідки слугує і її перевидання за межами Російської імперії, на теренах Австро-Угорщини, українською мовою. Варто зазначити, що публікації в “Руській історичній бібліотеці” О. Барвінським М. Дашкевича завдячує В. В. Антоновичу, який рекомендував її однією з найважливіших праць з історії України [8, с. 7].

Особливо чітко українську орієнтацію М. Дашкевича засвідчують його праці з історії “Болоховської землі”. Першим її виявом став реферат з цієї теми, з яким

учений виступив на Всеукраїнському археологічному з'їзді в Києві 1874 року [9]. У цьому рефераті обстоювалася теза, що болоховці – це насамперед українці, які зуміли в умовах татарської окупації зберегти унікальні громадські принципи самоврядування. “Болоховська земля”, – констатує М. Дашкевич, – прагне поновити у наших предків громадський лад, що поділяв на общини з виборними князями на чолі все суспільство...” [9, с. 126]. Саме з цього руху М. Дашкевич виводив й українське козацтво, яке, на його переконання, сформувалося на тих же засадничих принципах, які спостерігалися в історії болоховців.

Варто констатувати, що ці народницько-українські положення М. Дашкевича стали не просто історичним, але й ідеологічним нормативом Київської історичної школи, оскільки вони свідчили на користь теорії українського (“праруського”) демократизму в давньоруський період історії. Можливо, тому тема викликала різноманітну оцінку в історичній літературі, від апологетичної (М. Костомаров, В. Антонович, М. Грушевський та ін.) до негативної (російський історик М. Любавський). З певними зауваженнями щодо змісту “болоховської теорії” виступив і представник “молодшої генерації” Київської історичної школи Н. Молчановський, який, сприймаючи її ідейну основу, водночас указав на фактор ізоляваності явища та критично поставився до прагнення пов'язати його події з виникненням українського козацтва [10, с. 78–79].

Відповідаючи своїм опонентам як з російського, так і українського табору, М. П. Дашкевич протягом 1884 і 1899 років опублікував дві важливі оглядові розвідки, які стали підсумковими в системі його загальних оцінок проблеми [11; 12].

Наприкінці XIX – поч. XX ст. М. Дашкевич перетворився на провідного українського дослідника історії Болоховської землі. Погляди Дашкевича на розміщення Болоховської землі був підтриманий М. Грушевським і по суті перетворився на аксіому в межах Київської історичної школи. Прикладом може послугувати лист одного з adeptів школи І. Каманіна від 31 липня 1895 року, в якому він, розбираючи критичний виступ М. Любавського щодо теорії походження українського козацтва, дорікав йому “за нерозуміння суті українського порубіжного життя” [12, арк. 1].

Загалом творчий доробок М. Дашкевича з проблеми не лише не підлягає сумніву, але й визначив весь спектр розробки теми в новітній національній історіографії.

Важливе місце за презентативністю української історичної проблематики посідали й дослідження М. Дашкевича в царині литовсько-польської доби. У межах Київської історичної школи він розпочав її опрацювання розлогою рецензією на монографію В. Антоновича з історії Литовсько-Руської держави. Ця праця засвідчує М. Дашкевича водночас як послідовника, так і критика свого попередника [13, с. 334–335]. 1885 року побачила світ монументальна розвідка М. Дашкевича “Записки по истории Литовско-Русского государства”, яка демонструє по суті національно-український погляд на проблему. Автор дійшов думки про еволюційність змін у межах колишньої Київської Русі й створив фактографічно-доказову базу для концептуальної ідеї, що Литовська держава за своїм характером і внутрішнім змістом була литовсько-українським утворенням. Подібні висновки були підхоплені в осередку Київської історичної школи (ними послуговувався насамперед М. Грушевський) і викликали, як пише Д. Багалій, “глибокий резонанс серед істориків українського національного спрямування” [14, с. 280].

Ще одним важливим українознавчим напрямом досліджень М. Дашкевича став пошук і публікація джерел “південно-руської” історії. Першою такою працею історика був переклад надзвичайно важливого для дослідження історії середньовічної України щоденника Павла Алепського [15, с. 56 – 91]. Під час закордонного відрядження 1890 – 1891 рр. Дашкевич переклав та надіслав для публікації в Київ опис Причорномор'я, складений у XVII ст. домініканським ченцем Емідієм д'Аксом, котрий мешкав деякий час у Кафі [16, с. 1 – 46].

Таким чином, уся діяльність М.П. Дашкевича в контексті історичної науки проходила в руслі дослідження саме української історії. У своїх працях учений акцентував увагу на найбільш проблемних аспектах національного минулого.

Студії М. Дашкевича дають можливість не тільки ідентифікувати національну позицію, пронизану українською спрямованістю, але й установити певну спільність щодо методів і принципів історичних досліджень, властивих Київській історичній школі, слугувати важливим доказом його належності до числа проукраїнських adeptів цієї національної інституції.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси (Етнополітичний аналіз). – К., 1998; Касьянов Г.В. Українська інтелігенція і національне питання: початок ХХ ст. // Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика: Зб. статей. – К., 1993. – С. 6–21; Нагорна Л. Категорія “національна ідентичність” у сучасній етнополітології // Наукові записки інституту політ. і етнонаціональних досліджень. – К., 1998. – Вип. 6. – С. 3–11; Левенець Ю.А. Теоретико-методологічні засади української суспільно-політичної думки. Проблеми ставлення та розвитку (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.). – К., 2001.
2. Реснт О. Проблема формування національної свідомості українського народу // Третій міжнародний конгрес українців. Тези та повідомлення. – Харків, 1996. – Ч. II. – С. 3–9; Масненко В. Історична думка та націотворення в Україні (кінець ХІХ – перша третина ХХ ст.). – К.–Черкаси, 2001. – С. 105–153; Зайцева З. Український науковий рух: інституціональні аспекти розвитку (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с.; Чуткий А. Релігійний контекст у науковій діяльності та приватному житті М.П. Дашкевича // Київська Старовина. – К., 201. – № 2. – С. 127–137.
3. Щеголев С. Современное украинство, его происхождение, рост и задачи. – К., 1913. – 104 с.
4. Дашкевич Н.П. Автобиография // ІР УНБУВ. – Ф. 65. – Спр. 120. – Арк. 1–20.
5. Памяти почетного члена Исторического Общества Нестора Летописца Н.П. Дашкевича // Чтения в Историческом Обществе Нестора Летописца. – К., 1908. – Кн. 20. – Вып. 20. – С. 47.
6. Дашкевич Н.П. Княжение Даниила Галицкого по русским и иностранным известиям. – К.: Университетская типография, 1873. – С. 9–10.
7. ІР НБУВ. – Ф. I. – Спр. 8093. История Галицкой Руси. Курс лекций В. Антоновича.
8. Барвінський О. Заснування катедри історії України в Львівському університеті // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 1925. – Т. СХLIII. – С. 1–18.
9. Дашкевич Н.П. Болоховская земля и её значение в русской истории // Труды Третьего Археологического съезда в России. – К.: Тип. Императорского университета Св. Владимира, 1878. – Т. 2. – С. 69–129.
10. Молчановский Н.В. Очерк известий о Болохове и Болоховцах // Университетские известия. – К., 1884. – № 6. – С. 155–186; Дашкевич Н.П. Еще разыскания о Болохове и Болоховцах. – К.: Универс. тип., 1899. – 63 с.
11. ІР НБУВ НАН України. – Ф. 65. – Спр. 321. – Арк. 1–2 зв.
12. Дашкевич Н.П. Литовско-Русское государство, условия его возникновения и причины упадка // Университетские известия. – К., 1882. – № 8. – С. 334–335.
13. З іменем Святого Володимира. – К.: Заповіт, 1994. – Кн. 1. – С. 280.
14. Дашкевич Н.П. Павел Алепский, архидиякон патриарха Макария // Сборник материалов для исторической топографии Киева. – К.: Тип. Е.Я. Федорова, 1874. – Отд. II. – С. 56–91.
15. Дашкевич Н.П. Описание Черноморья, составленное Эмидием д'Аском в 1634 году // ЧІОНЛ. – К., 1891. – Кн. 5. – Отд. II. – С. 172–182.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Босенко Наталія Петрівна – викладач кафедри всесвітньої історії КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми національної історіографії другої половини ХІХ – поч. ХХ ст.